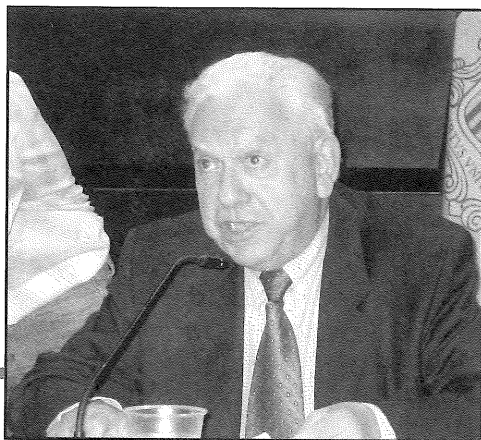

Notes sobre el comerç a Andorra dels anys 30 als 50 del segle XX

Pere Canturri i Montanya

Crec que per comprendre el present i preveure el futur és bo conèixer el passat. Els intercanvis de productes o incipients actes comercials a Andorra podrien trobar-se ben lluny. N'hi ha testimonis des de la prehistòria.

En temps dels romans, sabem pel poeta Marçal, que visqué a la capital de l'Imperi al segle I, que els pernils d'aquestes muntanyes eren molt apreciats als mercats de Roma.

Al l'edat mitjana, les quantitats de monedes trobades en diferents excavacions són el testimoni d'un comerç a banda i banda del Pirineu. Monedes provençals, aquitanes, bearneses, aragoneses, valencianes o dels comtats catalans.

D'aquest incipient comerç, n'és testimoni també la donació que el rei carolingi Carles el Calb féu a l'Església d'Urgell l'any 860. Li donava la tercera part dels seus drets dels mercats i la tercera part de l'impost sobre els marxants que transitessin i negociessin per la vall d'Andorra. Igualment, donava al bisbe el delme sobre el ferro i la pega d'aquestes Valls.

Cal suposar que el mercadeig devia ser important perquè un rei es molestés a fer aquesta donació a un bisbe.

Bé, i com que el temps que tenim és just, hem de fer un gran salt per arribar, per exemple, al segle XVIII i parlar d'unes noves fites del que podia ser el comerç a Andorra. Sabem que l'any 1659 es fundava la Confraria de paraires i teixidors a Escaldes. Una indústria que perduraria en el temps, i l'any 1767 s'autoritzava que els andorrans traguessin anualment de França sense impostos ni gravàmens "mil cargues de grans, trenta cargues de llegums, vint cargues de peix salat anomenat congre, deu cargues de pebre, quaranta mules, 30 parells de bous, 200 porcs, 20 cavalls, 40 vaques, 1.200 ovelles i 150 peces de tela per camises".

De la importància ramadera d'aquells anys, en tenim un interessant testimoni. L'any 1715 el Decret de Nova Planta va retallar les llibertats de Catalunya. Andorra, que fins llavors havia efectuat la transhumància a terres catalanes i tractant amb la Generalitat, va haver de fer-ho amb Madrid. Pels volts de Nadal, els andorrans encara no havien obtingut el permís per portar el bestiar oví a péixer a la plana. Finalment, se'ls donà l'autorització. Pel document que concedia el permís sabem que baixaren cap al Tarragonès 25.000 caps de bestiar conduïts per un centenar de pastors.

La transhumància cap a França havia arribat fins a les llunyanes planes de la Camarga, on els andorrans es trobaven amb els pastors suïssos dels Alps.

Podríem parlar del comerç de la sal, del bestiar de peu rodó, de la llana, de la fusta i especialment del ferro, indústria d'importància considerable, però no tenim temps i hem d'arribar al segle XX, motiu central de l'exposició.

El dret d'heretatge feia que molts cabalers haguessin d'emigrar. Cap als anys 1920-30, de la seva visió comercial en altres terres, en tenim força proves. A Bésiers i Narbona hi hagué molts andorrans que crearen pròspers negocis. Però arribaren fins i tot a terres molts més llunyanes. El vell Orelleta féu de forner a Montevideo. Un cabaler de cal Calones es convertí en un dels comerciants més importants de la Manxa; a Tomelloso, la fàbrica més important de mobles que fundà és Muebles Montanya. Els Marfany arribaren a Galícia, amb les indústries conserveres de peix. Un encampadà dominava el mercat de les patates a París, cosa que li valgué el sobrenom de *Poma de Terra*, i fins i tot un lauredià del Pui d'Olivesa posà un esplèndid bar restaurant a Casablanca, amb el nom de Restaurant L'Andorrà. La façana l'adornava un gran escut d'Andorra i una bandera nacional.

Cap a final dels anys 20 i començament dels 30 molts andorrans s'instal·laren a Barcelona. Des d'allí, amb publicacions i periòdics, influïren considerablement en la vida política, econòmica i cultural de les Valls. A l'ensem, es convertirien en comerciants de molts productes poc freqüents a Andorra.

El cafè de la Vall d'Andorra d'un andorrà a Casablanca el 1935. Foto Poble Andorrà

“CENTRE ANDORRÀ”
FERLANDINA, 20. PRAL.
BARCELONA

Capçalera o “logotip” de la Societat de residents andorrans a Barcelona, 1931

Hi ha un impuls en tots els àmbits, un naixement d'una nova Andorra durant els primers anys del 1930 que malauradament estroncà la Guerra Civil espanyola.

L'Andorra dels anys 30 era una Andorra pròspera, amb inquietuds culturals que volia assimilar les novetats del seu temps i viure d'acord amb la societat dels països veïns.

Les inquietuds de tota mena trobaven ressò en els nombrosos periòdics publicats: *El Poble Andorrà*, *Acció andorrana*, *Les Valls d'Andorra*, *L'Andorra Agrícola* i encara en una secció que el quinzenal *El Cadí*, publicat a la Seu d'Urgell, dedicava a Andorra.

L'any 1929 havien començat les obres de la central hidroelèctrica d'Escaldes, la societat Forces Hidroelèctriques d'Andorra, Societat Anònima (Fhasa), que duria una important massa treballadora al país, entre tècnics, administratius, obrers especialitzats i peons, juntament amb directius i accionistes.

Es parlava de casinos, jocs d'apostes, del tren, del termalisme i d'una emissora de ràdio que aviat esdevindria conegudíssima amb l'eslògan *Aquí Ràdio Andorra*.

Es redactaven propostes de constitució, de lleis laborals, de promoció cultural. Es creava el Sindicat d'Iniciativa, que editava un fulletó turístic en tres llengües i il·lustrat.

Es constituïa, l'octubre del 1934, a Barcelona, la Cambra de Turisme, amb la seu en plena Rambla.

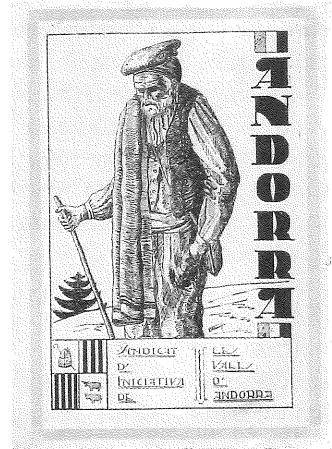
Isabelle Sandy publicava la novel·la *Andorre au les hommes d'arain*. Marcel Chevalier, una geografia i un modern mapa. Un catedràtic de la Universitat de Columbia, un extensíssim estudi sobre aquestes valls. Maurice Gary, una novel·la titulada *Rafela la filla d'Andorra*. L'àlbum *Meravella* dedicava el tercer volum a Andorra i fins i tot un curiós personatge, el baró d'Skossireff, amb el nom de Borís I rei d'Andorra, ens feia sortir a la premsa d'arreu.

El 1932 es reunia a Andorra la Institució Catalana d'Història Natural, la més antiga de Catalunya. La seguiren altres congressos.

L'octubre de 1930 una excursió cinegètica portava una quinzena d'anglesos a Sorteny, on caçaren cinc isards.

El gener del 1932 cinc obrers de Fhasa anaven d'Andorra a Madrid a peu per visitar i felicitar el president de la República Espanyola, Alcalá Zamora, i l'informaven del bon tracte que rebien a les nostres Valls.

La visita de turistes era constant. L'any 1930 la premsa deia: "ha estat gran l'afluèn-

Primer fulletó del Sindicat d'Iniciativa dels anys 1930

cia de turistes que han visitat les Parròquies de la nostra República en el present estiu a pesar de les dificultats del passaport. Hi ha hagut dies en que més de vuitanta autos s'han internat al nostre territori. Entre les vàries personalitats hi figura un príncep danès”.

A Ordino s'hi havia fet un important Museu de Ciències Naturals.

L'any 1934 *L'Andorra Agrícola* publicava la següent notícia: “Són en gran nombre els excursionistes que atrets per les primeres neus han vingut a fruit dels esports d'hivern. Pel dia 25 del corrent mes de novembre està comunicada l'obertura per aquesta temporada del xalet refugi d'Envalira on hi haurà moltes facilitats d'accés, ja que els dissabtes i diumenges hi haurà un servei regular d'auto-xinilla i, per part de França, hi haurà un funicular aeri el qual sortirà d'Hospitalet”. La promoció de l'esquí era intensa.

L'any 1934 es rebia la manifestació esportiva ciclista més important d'Espanya: la Volta Ciclista a Catalunya. Una curiosa nota de premsa del maig del 1934 deia: “La regulació del trànsit és en les nostres Valls un problema d'actualitat, que el Molt Il·lustre Consell General hauria de fixar llur atenció per resoldre”.

Hi havia un servei d'autobusos entre Andorra i la Seu d'Urgell i Andorra i Acs-dels-Tèrmes, i un cotxe feia la línia Andorra-Bésiers.

Un magnífic cartell presentava muntanyes nevades creuades per esquiadors i a la vora un autooruga pujant els pendent. L'acompanyava el següent text: “Auto-oruga, dels més moderníssims que recorre les nostres incomparables muntanyes nevades, portant els visitants fins a llocs d'uns panorames magnífics. Visiteu Andorra. La Meravel·la del Pirineu”.

S'obrien moderns hotels, entre ells el luxós i prestigiós Hotel de França, on ara hi ha el Centre Hospitalari.

Tot això, com dèiem, ho estroncà la Guerra Civil d'Espanya. Els andorrans residents a Barcelona retornen al país i s'acaben els periòdics. Andorra es gira cap a França, d'on venien encara visitants. Les circumstàncies feren que un destacament de la gendarmeria s'instal·lés a les Valls per assegurar la neutralitat. Els balls eren francesos i es llegien revistes del país veí. Es vivia a la francesa.

Durant els anys 30, els grans centres comercials francesos *La Samaritaine* i *Manufrance*, especialistes en la venda per correspondència, feien arribar a través de La Poste els seus articles a Andorra. Eren moltes les cases que tenien

Un anunci d'esquí de l'any 1935. Foto Poble Andorra

els seus voluminosos catàlegs, on era possible trobar-hi tota classe d'articles, de tot. Durant la dècada dels anys 30 els andorrans adquirien els més moderns articles a través d'aquest sistema.

Però també amb les guerres va arribar la penúria en articles de primera necessitat, com ara la farina, l'oli o el sucre. Els bons oficis del síndic Cairat obtingueren que ens fossin subministrats pel govern franquista de Burgos. A canvi –s'ha sabut després–, es restringí el subministrament elèctric de Fhasa als republicans de Barcelona.

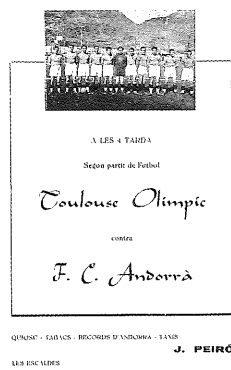
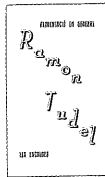
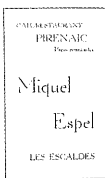
En acabar la guerra a Espanya començà a França i s'estengué arreu d'Europa. El subministrament es féu difícil i durant un temps Andorra va estar sotmesa als tiquets de racionament. La quantitat de refugiats republicans, i altres, que feren cap a les Valls agreujava la situació.

Els andorrans, davant aquelles circumstàncies, es feren especialment conservadors. Qui més qui menys, tenia la casa i l'hortet. En canvi, els nouvinguts, que no tenien res a perdre-hi, s'hagueren d'arriscar a tot. Del contraban al comerç, mentre esperaven tornar aviat a la seva terra. Una excepció dins del conservadorisme: foren més emprenedors aquells andorrans que havien tornat de l'emigració.

Per tenir una idea del comerç d'aquells anys, hem agafat els programes de les festes majors. Era quasi bé obligatori que s'hi anunciessin tots els comerciants. Si ens fixem en el de la festa major d'Escaldes de l'any 1944, veurem que hi ha 27 anunciants. D'aquests, cinc són societats com la Hispano-Andorrana o els Magatzems Andorrans. Altres són representants d'una marca forana, com l'Anís del Mono, la Marruixa o Puigsubirà.

Però entre la vintena restants, ja trobem negocis en mans de forasters, sobretot en oficis poc usuals a Andorra: barbers, perruquers de senyores, *panyeria* i sastreria, rellotgeria, fotografia, radioelectricitat, farmàcia, pastisseria i confiteria, o bé portats per gent conixedora de l'ofici, com ara hotels, bars, restaurants o garatges mecànics. De la totalitat dels anuncis, una dotzena estaven regentats per forasters. També és interessant constatar que dels regentats per andorrans, com deïem, alguns ho eren pels retornats a Andorra.

L'anunci més important era Tabacs Reig. El tabac i el seu con-

Doble pàg. del programa de la Festa Major de les Escaldes del 1945. (La influència francesa es manifesta novament amb l'equip de futbol amb qui jugava el F.C. Andorrà)

traban foren la solució de moltes econo-
mies.

En acabar la Guerra Mundial, els francesos varen descobrir novament Andorra. Ara era on podien adquirir productes inabastables o cars al seu país. Començava el temps de l'aniseta, el Ricard, les cloïsses, les sardines, el moscatell, els cabassos, les gavardines i un llarg etcètera. Començava el turisme de quinze dies i els càmpings pertot arreu.

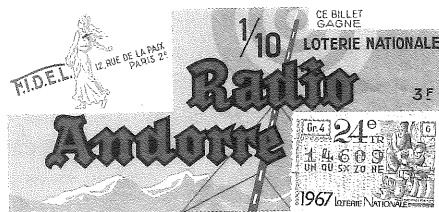
Franco no es moria. Els establerts a Andorra que havien arriscat en negocis més que els andorrans, prosperaven com mai no havien pensat. Això cridava i eren constants els nouvinguts. El boom s'accentuà a partir dels cinquanta. Alguns andorrans, incapaços d'evolucionar, es limitaren a fer de prestanoms.

Però el comerç necessitava llicències d'importació, donades per França i Espanya, per proveir-se de productes. Les vegueries, que eren les que les informaven, van tenir protagonisme, en afavorir molts dels seus afectes o simpatitzants, que, una vegada obtingudes, les venien al millor postor. Una altra xacra que s'afegia a la dels prestanoms.

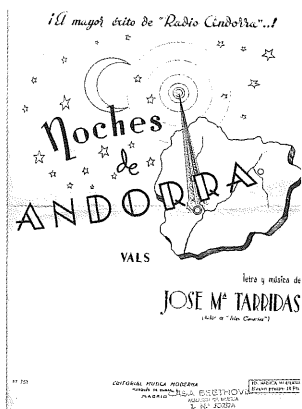
Amb tot, l'Andorra d'aquells anys fou una Andorra francesa. Els turistes eren francesos, amb llargues cues que omplien les carreteres. Per regular el trànsit fou necessari demanar l'ajuda de guardes francesos. Se celebrava com a gran festa *le 14 de juillet*. Els gendarmes formaven davant la vegueria. Pels carrers es venien amb grans crits *L'Indépendent* i *La Dépêche*. Es bevia Pernod, Suze, Byrrh i pana-

La presència francesa a la plaça d'Andorra el 1948. El prefet dels Pirineus Orientals i la gendarmeria presentant armes. Foto: F. Pantebre

La influència francesa en la dècada de los 60

La música "leiv motif" de Ràdio Andorra, anys 40-50

chés i els primers refrescos venien del nord, amb els noms d'OP i Orangine.

Fins i tot, a les barberies hi havia el *Paris Hollywood*, amb dones despullasses.

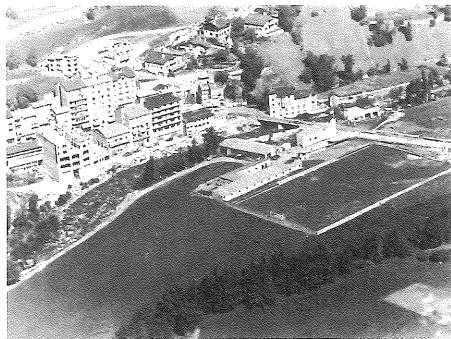
Les cases particulars van córrer a arreglar habitacions i a posar-hi banys, ja que els hotels no donaven l'abast. Se servien paelles a dojo i es recorrien les muntanyes amb jeeps plens de sorollosos visitants. Al Pas de la Casa naixia un poble.

A molts andorrans els costava despetar del conservadorisme. En canvi, els forasters, que poc tenien a perdre-hi, van jugar fort i van guanyar.

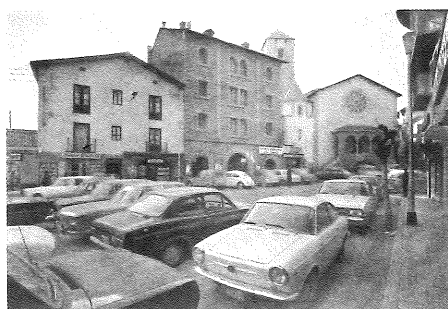
A final dels anys 50, en bona part gràcies al pessebre vivent i a l'obertura de la frontera franquista, el turisme va anar canviant. Vingueren els espanyols, sobretot catalans i valencians, i descobriren al seu torn tot el que l'autarquia espanyola no havia donat: niló, Duralex, guipur, medicaments i un llarg etcètera. Nombrosos productes, els més insòlits o els menys insospitats, foren oberts als visitants o serviren per a un variadíssim contraban.

El país es decantava cap a Espanya. El comerç, l'hostaleria i el turisme es consolidaven. Ja ningú no tenia temor que això s'acabaria. Els primers forasters ja no somiaven en la caiguda de la dictadura i veien Andorra com el seu lloc de permanència i de futur.

Hi hauria més comentaris, però el temps no dóna per a més.
Gràcies.

Andorra anys 60

La plaça Benlloch, any 1970. Foto: J. Alsina

Pere Canturri i Montanya
Historiador